

Jerzy Nikołajew

Praktyki religijne Tatarów polskich na przykładzie obchodzenia święta Kurban Bajram

---

Nurt SVD 47/1 (133), 235-252

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Praktyki religijne Tatarów polskich na przykładzie obchodzenia święta Kurban Bajram¹

Jerzy Nikołajew

Doktor prawa, specjalizacja – prawo wyznaniowe. Wykładowca KUL. Autor monografii *Duszpasterstwo więzienne. Tradycje, teraźniejszość i perspektywy* (Lublin 2009); *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych* (Lublin 2012). Członek zwyczajny Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

Muzułmańskie święto Kurban Bajram przypada dziesiątego dnia miesiąca Dhul-Hijah w trzecim dniu pielgrzymki do Mekki. Jest to święto ruchome trwające cztery dni². Odmawiana wówczas uroczysta modlitwa świąteczna składa się z dwóch *rakatów* oraz kazania, zaś same modlitwy poprzedzają *tekbiry* będące synonimem nadchodzących świąt. Kurban, czyli ofiara, to symbol posłuszeństwa muzułmanów wobec Allaha i forma hołdu wobec idei i zasad islamu. Złożenie kurbanu oznacza też odrzucenie innych bogów, wyznanie wiary w Allaha i wdzięczność wobec Boga. Cel ofiary sprowadza się także do złożenia Bogu w ofierze własnych codziennych spraw i gotowość złożenia w darze wszystkiego. Zewnętrzne zachowanie ma symbolizować wewnętrzne pozostawanie w ciągłej dyspozycyjności muzułmanów do złożenia najwyższej ofiary ze swego życia. Głęboka

¹ Autor rozmyślnie w tytule używa sformułowania „bajram”, choć słowo to oznacza święto i taka zbitka językowa rozumiana wprost może być odbierana jako stylistyczne nadużycie. Należy jednak określić to do traktować w kategoriach tradycji. Zob. www.mzr.pl/swieta.php?id_sw=3 [dostęp 14.02.2013].

² Na przykład w 2012 r. święto wypadło w dniach 26-29 października. Zob. *Kurban Bajram rozpoczął. Polscy muzułmanie świętują w Białymstoku*, „Gazeta Wyborcza”, dodatek białostocki, 26.10.2012, s. 3.

religijna motywacja do złożenia ofiary nadaje temu świętu wyjątkowy wymiar³.

Kurban Bajram obchodzone jest przez cały świat islamski. Dzielenie się mięsem z zabitych rytualnie zwierząt ma wzmacniać więzi międzyludzkie i budować społeczeństwo muzułmańskie pozbawione skąpstwa i egoizmu. Aspekt społeczno-humanitarny tego święta ma szczególne znaczenie, zwłaszcza dla polskich muzułmanów pochodzenia tatarskiego, których największe skupisko w kraju występuje na terenie województwa podlaskiego. Uroczystości bajramowe (święteczne) obchodzone są w zabytkowych meczetach w Bohonikach i Kruszynianach i gromadzą tatarskie rodziny z kraju i zagranicy. Tradycyjnie po modlitwach w bohonickim meczecie na przyległym placu następuje rytualny ubój zwierząt, najczęściej byków ufundowanych przez wiernych⁴.

Kurban Bajram jako forma praktykowania religijnego posiada także walor integracyjny święta spędzanego w kręgu rodziny, przyjaciół i wspólnoty religijnej. Z tej okazji dorośli otrzymują podarunki, najczęściej w postaci odzieży a dzieci – słodczyce i owoce. Ważnym elementem praktykowania Kurban Bajram jest wspólna uczta, podczas której podaje się specjalia kulinarne z obowiązkowym ryżem (pilaw), jarzynami, sałatą i leguminą jabłkową. Elementem integrującym jest również możliwość dzielenia się środkami materialnymi z osobami potrzebującymi. Rekordziści-jałmużnicy przeznaczają na ten cel nawet 10 procent swego rocznego dochodu⁵.

Należy pamiętać, że islamskie święta religijne (nie tylko Kurban Bajram) obchodzone są także od sześciuset lat przez Tatarów polskich, dla których Rzeczpospolita Obojga Narodów, a później państwo polskie stało się nową ojczyzną. Świętowanie wpisanych w muzułmański kalendarz wydarzeń pozwala polskim Tatarom zachować tradycję islamską w kraju zgoła niemuzułmańskim. Zresztą, swoboda praktykowania religijnego mahometan w Polsce ma długą i w zasadzie spokojną tradycję wywodzącą się jeszcze z czasów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zmiany polityczne i nowe granice wytyczone w wyniku kolejnych traktatów pokojowych nie zakłóciły w sposób istotny funk-

³ Zob. S. Chazbijewicz, *Muzułmanie polscy – skąd przyszliśmy, kim jesteśmy, dokąd idziemy*, „Życie Muzułmańskie”, nr 3-4, 1989, s. 8, oraz szerzej S. Azulewicz, *Apologia Tatarów*, Wilno 1630.

⁴ Zob. A. Miśkiewicz, *Tatarska legenda. Tatarzy polscy 1945-1990*, Białystok 1993, s. 26.

⁵ Zob. A. Zielińska, *Tatarzy – polscy muzułmanie*, „Przegląd Powszechny”, 4.11.2009, s. 3.

cjonowania społeczności Tatarów polskich, co najwyżej zmusiły do wewnętrznej migracji. Zachowano przy tym tożsamość religijną, narodowościową i etniczną osób określanych mianem Tatarów polskich albo muzułmanów polskich⁶.

Tatarzy polscy

Pierwsze historyczne informacje o Tatarach polskich zamieszkujących tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego znane są z opisu bitwy pod Grunwaldem Jana Długosza. Jednak osadnictwo tatarskie na ziemiach ówczesnej Polski i Litwy pojawiło się około 100 lat wcześniej, niż wydarzenia grunwaldzkie. Chan Uzbek ze Złotej Ordy przymusowo islamizował swoich poddanych, a innowierców zmuszał do emigracji, głównie w kierunku Litwy, która wówczas nie przyjęła jeszcze chrztu. Drugi okres osadnictwa wiąże się z panowaniem księcia Witolda, który broniąc swojej granicy z Krzyżakami – nadał Tatarom uprawnienia o charakterze wojskowym. Następnym okresem napływu Tatarów na ziemie polskie to fala emigrantów tatarskich z chanatu krymskiego i kazachskiego. Później osadnictwo tatarskie na Litwie związane było z jeńcami wziętymi do niewoli przez Litwinów po zwycięskich wojnach z Ordą Krymską. W drugiej połowie XVI wieku na tereny Rzeczypospolitej napłynęła ludność z Kazania i Astrachania. W późniejszym czasie emigracja Tatarów na ziemie polskie i litewskie nie była tak masowa jak wcześniej, choć liczebność Tatarów w Polsce stopniowo, ale stale rosła. W okresie ostatniego masowego napływu Tatarów na tereny litewsko-polskie populację tej grupy szacowano na około kilkanaście tysięcy (Wilno i okolice, Troki, Pińsk, Słonim i Podlasie)⁷.

Także struktura warstwowa grupy tatarskiej świadczyła o ich zróżnicowanym statusie prawnym i społecznym. Zróżnicowanie wynikało m.in. z faktu przymusowego osiedlenia lub dobrowolnej emigracji, czasu osiedlenia czy kraju pochodzenia. Na przykład dobrowolni osadnicy zobowiązani zostali do służby wojskowej, a w formie rekompensaty otrzymywali przywileje ziemskie i szlacheckie. Jednak pozbawiono ich pełnej dyspozycji ziemskiej (zakaz sprzedaży ziemi) i ograniczono prawa związane z uczestnictwem w sejmikach szlacheckich i obejmowaniu niektórych urzędów⁸.

⁶ Zob. J. Borawski, A. Dubiński, *Tatarzy polscy. Dzieje, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa 1986, s. 80.

⁷ Zob. Z. Bokszański, *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986, s. 56-57.

⁸ Zob. tenże, *Obrzędy i zwyczaje religijne Tatarów na ziemiach polskich*, „Euhemer”, nr 4, 1978, s. 21.

Historycznie społeczność tatarską dzielono według różnych kryteriów. Na przykład J. Tyszkiewicz wyodrębnił wojowników -ziemian i biedotę, a J. Sobczak (ze względu na stosunek do ziemi) wyróżnił aż pięć grup Tatarów polskich. Do pierwszej zaliczył Tatarów *hospodarskich* pochodzących z Ordy, będących jednocześnie właścicielami ziemskimi zobowiązanymi do wystawiania żołnierzy. Drugą grupę stanowili Tatarzy – kozacy zobowiązani do służby wojskowej (*quasi* policyjnej) w dobrach magnackich lub do zadań kurierskich. Trzecią wyznaczoną przez J. Sobczaka grupą byli Tatarzy mieszkający w miastach i trudniący się określonym zawodem (furmani, ogrodnicy, handlarze końmi). Nie mogli jednak należeć do cechów rzemieślniczych i jako niechrześcijanie pozbawieni byli możliwości pełnienia funkcji w samorządzie. Czwartą tworzyli Tatarzy radziwiłłowscy lub sapieżyńscy, gdyż znajdowali się głównie pod protektorem tych wielkich rodów magnackich. Do piątej grupy należeli Tatarzy będący niewolnymi lub potomkami jeńców. Jest rzeczą naturalną, że elitę tatarską stanowili Tatarzy *hospodarscy* i potomkowie krewnych Czyngis Chana. Stąd też wkrótce ustalono hierarchię starszeństwa Tatarów w oparciu o kryterium rodowodowe (szlacheckie)⁹.

Sama szlachta tatarska częstokroć ubożała, a jedyną szansą rozwoju społecznego i podniesienia jej prestiżu była długoletnia służba wojskowa. Służba żołnierska Tatarów, zwłaszcza na Litwie, zorganizowana była według tradycji rodowo-plemiennej i dotyczyła głównie chorągwi, które na czas wojny wystawiały osobne oddziały jazdy. Chorążych tatarskich powoływano lub zatwierdzano na urząd przez Wielkiego Księcia Litewskiego dożywotnio. W związku z tym, że urząd był dziedziczny, zabiegali o niego przede wszystkim tatarscy arystokraci. Zadaniem chorążych wojskowych było pilnowanie utrzymania stanu liczebnego wojska, sporządzanie spisów żołnierzy i karanie ich za wykroczenia popełnione w czasie wojny. Obok chorążych, w charakterze ich zastępców, występowali marszałkowie. Utrzymanie wojska będące sporym obciążeniem finansowym stopniowo doprowadziło do upadku tatarskich chorągwi, aż ostatecznie w 1662 roku organizacja wojskowo-plemienna Tatarów polskich została całkowicie rozwiązana¹⁰.

⁹ Najbardziej popularne nazwiska noszone przez polskich Tatarów pochodzenia szlacheckiego to Popławski, Krynicky, Sobolewski i Chazbijewicz. Jednak większość Polaków i Litwinów na określenie Tatarów powszechnie używała pojęcia Lipków. Zob. K. Warmińska, *Tożsamość religijna Tatarów polskich – czy jest Pan Tatarem? – Tak, muzulmaninem*, „Przegląd Religioznawczy”, nr 1, 1995, s. 31.

¹⁰ Zob. K. Grygahtis, *Z dziejów osadnictwa tatarskiego w Polsce*, „Przegląd Orien-

W okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów większość szlachciców tatarskich prowadziła tryb życia typowy dla drobnej szlachty. Czynnikiem istotnie różnicującym było życie religijne zorganizowane wokół zasad islamu i mułłów pochodzących głównie z Krymu. Zresztą krymski *muftiat* sprawował zwierzchnią władzę religijną nad polskimi Tatarami, a autorytet świecki pochodził od tzw. carewiczów z Puni i Ostryni¹¹.

W okresie po rozbiorach większość Tatarów polskich została poddana formalnie władzy rosyjskiej generalnie im sprzyjającej, mimo różnic religijnych. Wielu litewskich i polskich Tatarów objęło urzędy w administracji carskiej i stanowiska generalskie w armii. Tym nie mniej władze rosyjskie kategorycznie zakazały im używania podczas modlitw języka polskiego i stosowania polskich inskrypcji na tatarskich nagrobkach. Administracja rosyjska *in genere* zezwalała na budowę meczetów i nie ingerowała w sprawę wyboru duchownych, choć ci formalnie byli wciąż zależni od krymskiego *muftiatu*. Należy przy tym uwzględnić, że zasadniczo prawa innych muzułmanów poza Tatarami były stale ograniczane. Zdecydowanie władze carskie prowadziły politykę wykorzystania Tatarów jako przeciwwagi wobec polskich i litewskich wyznawców katolicyzmu¹².

W czasie zaborów ludność tatarska stale ubożała, zwłaszcza na wsi. W miastach (przeważnie małych) Tatarzy trudnili się głównie rolnictwem, ogrodnictwem i garbarstwem. Z kolei z ubogiej szlachty wykształciła się tatarska inteligencja i właściciele majątków ziemskich. Część Tatarów objęła posady urzędnicze. W tym czasie, tj. w 1838 roku, po raz pierwszy przetłumaczono też Koran na język polski¹³.

W okresie międzywojennym nastąpił wyraźny rozkwit życia społeczno-religijnego Tatarów w odrodzonej Polsce. W 1925 roku powstał Muzułmański Związek Religijny a rok później – autokefalia związku muzułmańskiego; wybrano także zwierzchnika religijnego w Polsce, powołano do życia Związek Kulturalno-Oświatowy Tatarów Rzeczypospolitej i zaczęto wydawać tatarskie periodyki: „Rocznik Tatarski”, „Życie Tatarskie” i „Przegląd Islamski”¹⁴.

---

talistyczny”, nr 2, 1977, s. 32.

¹¹ Tamże, s. 34.

¹² Zob. J. Kamocki, *Tatarzy polscy jako grupa etnograficzna*, „Rocznik Tatarów Polskich”, Gdańsk 1993, s. 17.

¹³ Zob. I. Sobolewski, *Koran*, Poznań 1838.

¹⁴ Zob. A. Miśkiewicz, *Tatarzy polscy w latach 1918-1939*, „Novum”, nr 8, 1980, s. 14, oraz K. Wróblewska, *Oświata Tatarów polskich w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012, s. 19.

W dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce liczbę Tatarów określano na poziomie 5-6 tysięcy. Zamieszkiwali oni głównie województwo wileńskie, nowogródzkie i białostockie. Tak jak wcześniej, tak i wówczas byli zróżnicowani pod względem struktury majątkowej i zawodowej. Występowali wśród nich właściciele majątków ziemskich, wykonujący wolne zawody, żołnierze, urzędnicy, rolnicy i rzemieślnicy (głównie garbarze), duchowni i tzw. wyrobnicy. Elitę stanowili ci najbardziej uposażeni majątkowo i wykształceni, będący faktycznymi liderami tej grupy społecznej, kulturalnej i wyznaniowej. Oprócz wspomnianej wcześniej działalności publikacyjnej organizowano odczyty i zakładano tatarskie spółdzielnie rolnicze. W latach dwudziestych zaczęto na nowo pielęgnować tradycję tatarską i uwzględniać rodowody przodków, także tych którzy założyli rodziny mieszane wyznaniowo (tatarsko-muzułmańskie i tatarsko-chrześcijańskie)¹⁵.

W okresie po 1945 roku wystąpiły znaczne ruchy migracyjne, zwłaszcza wśród tych Tatarów, którzy pochodzili z województwa wileńskiego, gdyż część z nich wyjechała w ramach przymusowych przesiedleń na tzw. ziemie odzyskane. Największe skupiska tatarskie wystąpiły wtedy w Gdańskim, Szczecinku, Szczecinie, Gorzowie i Wrocławiu. W 1959 roku w Gdańsku powołano oficjalnie muzulmańską gminę wyznaniową, gdzie też w 1990 roku wzniesiono ze środków Ligi Świata Muzułmańskiego meczet i szkołę koraniczną (wspólnota gdańska liczyła wówczas 250 wyznawców). Występowały też migracje społeczności tatarskiej związane z poszukiwaniem nowych miejsc pracy. W 1962 roku utworzono gminę religijną w Białymstoku. Równolegle funkcjonowały na Białostocczyźnie gminy muzulmańskie w Bohonikach i Kruszynianach¹⁶.

Obecnie na terenie Rzeczypospolitej Polskiej działa sześć muzulmańskich gmin wyznaniowych: w Białymstoku, Kruszynianach, Bohonikach, Warszawie, Gdańsku i Gorzowie Wielkopolskim. W 1947 roku restytuowano Muzułmański Związek Religijny z siedzibą w Białymstoku. W 1990 powołano do życia Związek Tatarów Polskich Rzeczypospolitej Polskiej. Według niedokładnych danych Muzułmańskiego Związku Religijnego z 1990 roku społeczność Tatarów polskich w RP szacowano na około 4 tys. osób¹⁷.

¹⁵ Zob. zwłaszcza S. Dziadulewicz, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929.

¹⁶ Zob. K. Urban, *Mniejszości religijne w Polsce 1945-1991*, Kraków 1994, s. 95.

¹⁷ Zob. M. Donnerstag, *Obecność islamu w Polsce w latach 1945-1992*, Kraków 1992, s. 19.

Święta religijne Tatarów polskich

Tatarzy polscy chcą zachować tradycję religijną zobowiązani są do obchodzenia wszystkich świąt muzułmańskich. Przede wszystkim świętują piątek ze względu na wspólnie odmawianą modlitwę pod przewodnictwem duchownego. Tym nie mniej piątek nie jest dniem świątecznym w tradycyjnym rozumieniu i generalnie dniem wolnym pracy i nauki (przerywa się je na czas modlitwy). Jednak w większości krajów islamskich zamykane są szkoły, urzędy i sklepy. Muzułmanie swoje święta odliczają od chwili wędrówki Proroka z Mekki do Medyny w 622 roku. Rok w muzułmańskim kalendarzu składa się z dwunastu (29- lub 30-dniowych) miesięcy, zaś dzień zaczyna się od zachodu słońca. Te zgoła elementarne informacje są bardzo istotne, gdyż terminy świąt islamskich uzależnione są właśnie od kalendarza religijnego¹⁸.

Chronologicznie (kalendarzowo) pierwszym świętem jest początek roku (1 muharrama), zwany też dniem odpuszczenia win. W tym dniu obowiązuje zwyczaj obdarowywania się słodyczami i opowiadania o życiu Proroka. W związku z tym, że święta tego nie ustanowił Mahomet, nie wszyscy muzułmanie je obchodzą (tak jest np. w Arabii Saudyjskiej i krajach Zatoki Perskiej). Wśród szanujących to święto występują też różnice w jego obchodzeniu. Szyici upamiętniają w tym dniu śmierć imama Al-Husajna, a sunnici świętują poprzez głębszą refleksję religijną, z kolei Irańczycy obchodzą wówczas pierwszy dzień wiosny według własnego, przedmuzułmańskiego kalendarza (1 farwardina)¹⁹.

Kolejnym świętem muzułmańskim jest *aszura* (10 muharraba) obchodzone jako najważniejsze święto szyickie, będące kulminacją święta żałoby (dla uczczenia męczeńskiej śmierci trzeciego imama Al-Husajna z 680 roku). Tradycyjnie podczas procesji do grobu Al-Husajna mężczyźni biczą się do krwi, a wszyscy bez względu na płeć – płaczą i zawodzą. Kobiety w tym czasie ubierają się na czarno, bez ozdób. Organizuje się przyjęcia (odrębnie dla mężczyzn i kobiet). W Turcji święto to obchodzone jest w celu upamiętnienia uratowania arki Noego na górze Ararat²⁰. W tym dniu przygotowuje się też tradycyjne tu-

¹⁸ Zob. J. Bielawski, *Islam. Religia państwa i prawa*, Warszawa 1973, s. 41 oraz www.mzr.pl/swieta.php?id_sw=3 [dostęp 14.02.2013].

¹⁹ Zob. A. Mrozek-Dumanowska, *Islam a zachód*, Warszawa 1991, s. 82 oraz www.religie.wiara.pl/islam/Muzulmanie_swieta [dostęp 14.02.2013].

²⁰ Niektórzy twierdzą, że arka zatrzymała się w innym miejscu – góra Al-Dzudzi w Arabii Saudyjskiej – zob. W. Dżabagi, *Muślimowie polscy*, „Przegląd Islamski”, nr 1-3, 1930, s. 5.

reckie potrawy (czterdziesto-składnikowe) i częstuje nimi przyjaciół i znajomych. Świętem upamiętniającym wędrówkę Mahometa z Mekki do Medyny w 622 roku jest hidżra²¹.

Innym ważnym świętem muzułmańskim jest także noc poczęcia Proroka obchodzona na początku miesiąca radżaba. W tym dniu wspomina się rodziców Mahometa – Abd Allaha i Aminę. Na przykład tureckie obchody tego święta polegają na pozostawianiu na noc w meczetach zapalonych lamp, stąd też określa się to mianem nocy światła²².

Szczególne znaczenie przypisywane jest urodzinom Proroka, gdyż według tradycji wydarzeniu temu towarzyszyły niecodzienne znaki w postaci niezwyklej światłości, rozbrzmiewających głosów z niebios, rozpostartych skrzydeł anielskich i drżenia tronów panujących. Święto to zaczęto obchodzić dopiero w XI-XII wieku. Sunnici obchodzą je w innym terminie niż szyici. Ci pierwsi świętują dwunastego dnia miesiąca roku (jako święto urodzin i śmierci Proroka), a drudzy – pięć dni później. W Turcji święto nazywane jest świętem światła, gdyż zapala się wówczas lampy i organizuje spotkania modlitewno-dziękczynne oraz wspomnieniowe dotyczące osoby Mahometa. Z kolei Pakistańczycy świętują urodziny Proroka przez cały miesiąc²³.

Kolejne, według kalendarza islamskiego, święta to: noc wniebowstąpienia rozpoczynająca się 27 radżaba, urodziny Alego (świętowane przez szyitów 13 radżaba) i noc niewinności (noc z 14 na 15 szabana), w czasie której wierni błagają Boga o przebaczenie grzechów całej ludzkości popełnionych w ostatnim roku²⁴.

Wyjątkowe święto muzułmańskie to ramadan – miesiąc postu obchodzonego w dziewiątym miesiącu kalendarza islamskiego na pamiątkę objawień Mahometowi pierwszego fragmentu Koranu. Podczas ramadanu od wschodu do zachodu słońca dorośli zobowiązani są do powstrzymywania się od picia, jedzenia, używek, podnieć seksualnych. Post ma oznaczać formę samokontroli człowieka, wyrażać solidarność z potrzebującymi, pogłębiać własne życie religijne przez lekturę Koranu i rozważania. Post nie dotyczy osób starszych, dzieci, kobiet w ciąży i karmiących, chorych i podróżujących. Wieczorem po zachodzie słońca i wystrzale armatnim (o ile jest to możliwe) zasiada się do posiłku zwanego *ftarem*. Noc służy też odwiedzaniu najbliższych i świętowaniu w restauracjach. Podczas obchodów ramadanu wyznawców Allaha obowiązuje właściwy odświętny strój, a szkoły i zakłady pracy

²¹ Zob. „Świat Islamu”, nr 1-12, 1994, s. 23.

²² Tamże, s. 25.

²³ Tamże.

²⁴ Zob. J. Bielawski, *Islam. Religia...*, dz. cyt., s. 33.

korzystają ze skróconego czasu pracy. Ramadan kończy się świętem Id-al Fitr²⁵.

W czasie następnego święta zwanego nocą mocy lub nocą przeznaczenia muzułmanie rozważają wersety Koranu poświęcone przeznaczeniu i wyrażają jednocześnie podziękowanie za zesłanie słowa Bożego w postaci Koranu²⁶.

Na koniec ramadanu przypada także święto przerwania postu. Jest to święto dziękczynne za przetrwanie postu i przebaczenie wszystkich grzechów. Świętowaniu towarzyszy wspólna modlitwa w meczecie, a po niej odwiedziny krewnych i przyjaciół, wsparcie potrzebujących i składanie życzeń wraz z prezentami (głównie odzież). Dla dzieci przeznaczają się słodczyce, przeważnie cukierki, i umożliwia korzystanie z atrakcji – tzw. wesołych miasteczek²⁷.

Kurban Bajram u Tatarów polskich

Kurban to najważniejsze święto muzułmańskie, zwane również świętem ofiar. Tatarzy polscy przyjęli jego turecką nazwę, gdyż w języku arabskim święto określa się mianem Id al-Adha, a w języku perskim mówi się o Eid-e Ghorbam. Święto ofiary upamiętnia ofiarę Abrahama i jego bezwzględne posłuszeństwo woli Bożej. Na pamiątkę tego zdarzenia, tj. złożenia barana zamiast dziecka, każdy ojciec rodziny składa w ofierze właśnie barana, ewentualnie wielbłąda lub krowę. Wymaga się przy tym rytualnego zabicia zwierzęcia i podziału mięsa na trzy części: dla potrzebujących, dla krewnych i do spożycia na wspólnej uczcie. Świętowanie polega też na modlitwie w meczecie, recytacji Koranu i rozdzielaniu prezentów. Składki pieniężne prowadzone przy okazji tego święta przeznaczają się na cele charytatywne²⁸.

Opis składania ofiary podczas obchodów Kurban Bajram dotyczy głównie czynności rytualnych wypełnianych publicznie w odpowiedniej, dramatycznej niemal scenerii i z wykorzystaniem elementów poczucia przynależności do określonej grupy religijnej. Rytuał tatarski w tym zakresie wskazuje na istniejący od lat (a nawet wieków) dualizm w praktykowaniu religijnym: „tatarskim” i „muzułmańskim”²⁹.

²⁵ Zob. M. Gaudefroy-Deemombynes, *Narodziny islamu*, Warszawa 1988, s. 40.

²⁶ Tamże, s. 41.

²⁷ Tamże.

²⁸ Zob. A. Skowron-Nalborczyk, A. Marek, *Leksykon. Nie bój się islamu*, Warszawa 2002, s. 6.

²⁹ Na tak rozumiany dualizm wskazuje zwłaszcza K. Warmińska, *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Kraków 1999, s. 119.

Tatarskie ofiarowanie podczas Kurban Bajram rozpoczyna sekwencja przyprowadzenia zwierząt i uwiązania ich do barierek odgradzających miejsce złożenia ofiary od meczetu. Miejsce wyznacza się z tyłu meczetu z uwagi na brutalny sposób zabijania zwierząt, protesty obrońców praw zwierząt do godnej śmierci, a także w interesie małych dzieci. W drugiej odsłonie rytuału dochodzi do poświęcenia zwierząt, które mają być złożone. Najpierw imam odbywa rozmowy z każdym z ofiarodawców, podczas których wyjawiane są intencje składania ofiar zwierzęcych. Następnie każde ze zwierząt skrapiane jest wodą na znak obmycia i odczytuje się stosowne wersety modlitewne. Później rzeźnik przywiązuje do rogów zwierząt (w przypadku rogacizny) białą chustę. Dalej następuje kulminacyjna część składania ofiary poprzez zarżnięcie spętanego powrozem i powalonego na ziemię zwierzęcia. Przecięcie gardła ofiarnego zwierzęcia następuje przy pomocy naostrzonej kosi lub bardzo ostrego noża. Po wypłynięciu całości krwi z organizmu zarżniętego zwierzęcia przystępuje się do dzielenia mięsa i rozdawania go osobom obecnym na Kurban Bajram³⁰.

Należy przy tym pamiętać, że zwierzęta ofiarne muszą odpowiadać określonym kryteriom formalnym. Przede wszystkim powinny być to zwierzęta rogate³¹. Drugi warunek związany jest z płcią (męską) zabijanego zwierzęcia. Bierze się to stąd, że na ofiarę Abraham wybrał właśnie samca. Trzeci wymóg sprowadza się do wymaganego wieku zwierzęcia. Zaleca się składanie w ofierze młodych osobników. Na przykład w Indonezji maksymalny wiek zwierząt składanych w ofierze wynosi: 5 lat – wielbłądy, 2 lata – krowy i rok – kozy. W warunkach, w których funkcjonują polscy Tatarzy, wiek ofiarnych zwierząt to najczęściej 3 lata. Selekcję zwierząt przeprowadza się też pod względem ich czystości seksualnej. Zasadniczo składa się zwierzęta izolowane seksualnie i wcześniej nie dopuszczone do rozplodu. Wstrzemięźliwość seksualna ofiarnych zwierząt ma nie tylko znaczenie rytualne, ale również uzasadnienie smakowe, zwłaszcza w przypadku młodych byków, które w polskich warunkach najczęściej zarzynają się dla zaspokojenia potrzeb religijnych³².

W przypadku polskich Tatarów jako zwierzęta ofiarne wykorzystuje się przede wszystkim trzyletnie byki i barany. Poza tym mogą to być także koguty, kury, indyki, sporadycznie króliki. W sy-

³⁰ Zob. M. Konopacki, *Białostocki szlak tatarski*, Warszawa 1977, s. 20-22.

³¹ W żadnym względzie nie mogą to być świny, powszechnie w islamie i judaizmie uważane za nieczyste, stąd też ogólny zakaz spożywania wieprzowiny (zob. J. Bielawski, *Islam. Religia...*, dz. cyt., s. 29).

³² Zob. K. Warmińska, *Tatarzy polscy*, dz. cyt., s. 122.

tucji zwierząt pozbawionych rogów odpadają oczywiście czynności polegające na zawiązaniu ich białą chustą tuż przed zarżnięciem. Natomiast na przykładzie drobiu widać zrozumiałe trudności związane z rozdzieleniem części zarżniętego zwierzęcia. Według niektórych wyznawców mahometanizmu wątpliwości pojawiają się także co do precyzyjnego określenia wieku zwierząt, zwłaszcza tych zakupionych na wolnym rynku³³.

Rytualnemu zabijaniu zwierząt na Kurban Bajram towarzyszy przeświadczenie o wyjątkowym znaczeniu poszczególnych gatunków zwierząt. Na przykład zarżnięty kogut ma w przyszłości budzić umarłych na tamtym świecie. Nie brakuje jednak przeciwników wykorzystywania kogutów do rytualnych obrzędów, którzy swoje stanowisko uzasadniają argumentacją o zbyt skromnym charakterze ofiary, tak naprawdę możliwej jedynie w przypadku osób niemających³⁴.

Ponadto istotny w praktykowaniu tego święta jest sposób dokonywania zarzynania zwierząt. Czynność ta powinna być wykonana szybko i sprawnie, tak żeby nadmiernie nie męczyć zwierząt, a jednocześnie doprowadzić do całkowitego wypłynięcia krwi, co ma podstawowe znaczenie dla zachowania cechy *halal*. Zarżnięcia dokonuje się poprzez trzykrotne (do siebie, od siebie i do siebie) pociągnięcie przy użyciu bardzo ostrego narzędzia (kosi lub noża). Zwierzęta układa się na prawym boku w kierunku Mekki i wiąże trzy nogi, pozostawiając wolną czwartą – tę najbliższą serca³⁵.

W kwestii praktykowania religijnego święta kurbanu nie można pominąć miejsca dokonania rytuału. Trzeba przy tym uwzględnić, że generalnie brakuje precyzyjnych nakazów w przedmiotowej kwestii, choć przyjęto, że najbardziej odpowiednim do tego jest miejsce tuż za meczetem. Zdecydowały zapewne względy praktyczne, choć wcześniej praktykowano jeszcze procesyjne przeganianie (ciągnięcie za ogon) byków wokół meczetu. Wówczas zarzynanie odbywało się obok meczetu³⁶.

Trzeba pamiętać też o wymaganiach stawianych rytualnym rzezakom (czystość seksualna, post, ablucja całego ciała). Dokonują oni czynności uboju nie tylko w okolicach meczetów, ale także w miejscu swego zamieszkania zachowując przy tym szczególne wymogi. Jednakże mięso pakowane jest zazwyczaj do foliowych worków, a skóra sprzedawana do garbarni. W ten sposób odstępuje się od uświęconej

³³ Zob. A. Miśkiewicz, *Tatarzy polscy*, dz. cyt., s. 24.

³⁴ Zob. S. Nasr, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988, s. 92.

³⁵ Zob. K. Warmińska, *Tatarzy polscy*, dz. cyt., s. 123.

³⁶ Por. www.mzr.pl/kurbann.php?id_kur=3 [dostęp: 15.02.2013].

tradycji, według której obowiązuje specjalny sposób rozdziału mięsa, z czego głowa, dwie nogi, skóra i lewa łopatka przypadają imamowi jako osobie goszczącej tradycyjnie wszystkich uczestniczących w bajramie wiernych. Ponadto skóra zwierzęcia symbolizująca ciepło domowego ogniska i miała służyć imamowi do innych obrzędów religijnych. Natomiast wnętrzności, kości i głowę zwierzęcia zakopywano w ziemi, a mięsem faszerowano przeważnie kołduny³⁷.

Tradycyjnie osoby składające ofiarę rytualną przestrzegały 14-dniowego postu przed dniem złożenia ofiary. Musiały też zatroszczyć się o odpowiednie zwierzę. Ponadto ważne było wyraźne określenie intencji złożonej ofiary, o czym informowano imama przed skropieniem zwierzęcia³⁸.

In genere trzeba pamiętać, że zabójstwom rytualnym zwierząt sprzeciwia się ta część opinii publicznej, która stoi na stanowisku chroniącym praw zwierząt i uwzględniającym konieczność humanitarnego ich traktowania oraz uśmiercania. Niewątpliwie rytualnemu zarżnięciu każdego z ofiarowanych zwierząt towarzyszy cierpienie, którego można by uniknąć zabijając je w inny sposób. Fundamentalisci islamscy broniąc swego stanowiska, podobnie jak w przypadku obrzezania, wskazują na wielowiekową tradycję w tym zakresie i szczególną cechę identyfikacji religijnej wyrażającą się w takich właśnie rytuałach. Przeciwnicy rytualnych mordów zwierząt (np. w Antwerpii w 2011) wykorzystują broszury informacyjne wzywające do zaniechania tych działań i propagują idee humanitarnego traktowania zwierząt, czego niestety nie da się połączyć z tradycją. Z kolei w ramach publicznej debaty we Francji w 2012 roku przyjęto rozwiązania polegające na otwarciu za państwowe pieniądze siedemdziesięciu rytualnych ubojni umożliwiających dokonanie rzezi w humanitarnych warunkach i zaproponowano chętnym atrakcyjną cenowo stawkę 270-300 euro za zarżniętego tam barana (dla porównania barany na kurban w Polsce można było wówczas nabyć już za 200 zł). Akcja ta była odpowiedzią obywatelskiego społeczeństwa francuskiego na bałagan spowodowany zabijaniem rytualnym zwierząt w zupełnie przypadkowych miejscach (ulice miast, schody, parkingi i widok ciężarówek pełnych resztek organicznych zwierzęcych). Zdecydowały tu jednak nie tylko względy sanitarno-epidemiologiczne, ale też negatywne opinie turystów³⁹.

³⁷ Zob. Z. Jasiewicz, *Tatarzy polscy. Grupa etniczna czy etnograficzna?*, „Lud”, t. 64, 1980, s. 92.

³⁸ Zob. S. Nasr, *Idee i wartości islamu*, dz. cyt., s. 100.

³⁹ Zob. Z. Wierzbicki, *Konflikt w tonie polskiego islamu*, „Polityka Wschodnia”, 1.04.2012, s. 11.

Natomiast w 2010 roku w Wielkiej Brytanii organizacje chroniące praw zwierząt skutecznie zniechęciły klientów marketów spożywczych do kupowania zabitych rytualnie kurczaków. Zwrócono przy tym uwagę na fakt, że drób przed zabiciem ogłuszany jest prądem słabej mocy i wcale nie gwarantuje utraty świadomości zwierząt podczas zabijania. W społecznej dyskusji głos zabrał szef brytyjskiego resortu rolnictwa, nakazujący wyraźne oznakowanie źródła pochodzenia mięsa oferowanego do sprzedaży w sklepach i restauracjach. Tym nie mniej debata na Wyspach Brytyjskich wokół halal i w ogóle szariatu wpisuje się w szerszy kontekst funkcjonowania muzułmanów w społeczeństwach Europy zachodniej⁴⁰.

Natomiast sporadycznie zdarzają się przypadki zagrożenia porządku i bezpieczeństwa w miejscu publicznym w sytuacji nieostrożnego obchodzenia się podczas uboju. Na przykład w 2011 roku w strefie Gazy przeznaczona na kurban krowa spanikowała i stratowała człowieka. Tego typu zdarzenia mają jednak charakter zupełnie incydentalny⁴¹.

Trzeba pamiętać, że obchodzenie Kurban Bajram to również okazja do podjęcia działań sprzyjających ugruntowaniu pokoju na świecie. Stąd też, np. w 2012 roku siły rządowe i syryjska opozycja ogłosiły zawieszenie broni na czas świętowania kurbanu. Natomiast zgoła inny przebieg miało świętowanie kurbanu w tym samym roku w Afganistanie, kiedy zamachowiec-samobójca zabił czterdzieści jeden i ranił pięćdziesiąt osób⁴².

Z kolei w przypadku muzułmanów rosyjskich władze państwowe (prezydent i premier) w 2012 roku przesłały kurtuazyjne życzenia z okazji Kurban Bajram przewodniczącemu Rady Muftich Rosji, Rawilowi Gajmuditinowi uczestniczącemu wraz z grupą 170 tysięcy wiernych w moskiewskich obchodach tego święta⁴³.

We Francji zaś ułatwienia w świętowaniu kurbanu stały się przedmiotem propozycji przedwyborczych w kampanii prezydenckiej w 2012 roku ze strony Evy Joly – kandydatki Zielonych. Wniosek ten przepadł w imię obrony francuskiej *laïcité*, chociaż propozycja obejmo-

⁴⁰ Zob. szerzej J. Nikołajew, *Problematyka szariatu wykorzystywanego przez muzułmańskich mieszkańców Wielkiej Brytanii*, [w:] T. Guz i in. (red.), *Ius et mundur. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Lechowi Antonowiczowi*, Lublin 2011, s. 353-370.

⁴¹ Zob. www.muzulmanie.com [dostęp: 15.02.2013].

⁴² Zob. www.euroislam.pl [dostęp: 15.02.2013].

⁴³ Według danych szacunkowych w Moskwie mieszka około 1 mln wyznawców islamu. Por. www.euroislam.pl [dostęp: 15.02.2013].

wała rozciągnięcie dnia wolnego od szkoły i pracy nie tylko w Kurban Bajram, ale też w żydowskie święto Jom Kippur⁴⁴.

Ważny jest przy tym także stosunek władz polskich i ustawodawstwa państwowego umożliwiającego muzułmanom świętowanie religijne. W tym miejscu należy uwzględnić fakt, że Tatarzy polscy mogą swobodnie praktykować swoje święta (w tym kurban), gdyż stosowne przepisy umożliwiają im uzyskanie „wolnego” od szkoły i pracy⁴⁵. Przepisy te wydane zostały na podstawie art. 42 ust. 4 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania i umożliwiają zainteresowanym uzyskanie dnia wolnego po zgłoszeniu takiego wniosku, jednak z obowiązkiem odpracowania lub wyrównania zaległości szkolnych⁴⁶.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że cechą szczególną wyróżniającą praktykowanie religijne Tatarów polskich są ich zwyczaje, pielęgnowane chociażby w tradycji żywieniowej. Jako zasadę ogólnoisłamską traktuje się wspomniane wcześniej odrzucenie wieprzowiny na rzecz typowych potraw tatarskich. Niewątpliwie należy do nich potrawa o nazwie „tatar”, wchodząca przecież w skład wielu kuchni na świecie. W przypadku Tatarów polskich składnikiem tej potrawy jest mięso końskie i dwa żółtka. Inne mięsa w tym przypadku nie są brane pod uwagę. Zwyczajowo przy okazji świąt tatarskich spożywa się także kołduny, pierogi z mięsem, trebuszok i bielusz. Preferowanym mięsem służącym do nadzienia jest to pochodzące z uboju świątecznego (kurbanowego)⁴⁷.

Świętowanie Kurban Bajram i innych świąt islamskich możliwe jest pod warunkiem zachowania higieny osobistej i czystości ubrań. Przed każdorazowym udaniem się do meczetu obowiązkowa jest ablucja całego ciała i założenie czystego ubrania. Czystość fizyczna ma ucieleśniać czystość intencji zanoszonych do Boga. Przy tej okazji należy też wspomnieć o zanikającej tradycji wykorzystywania dawnych strojów tatarskich, tańców i języka tatarskiego. Trzeba jednak uwzględnić, że kilkusetletni pobyt w Polsce Tatarów doprowadził do ich stopniowej asymilacji, co widoczne jest również w celebrowaniu przez nich świąt katolickich. Przejawem uszanowania tradycji niemuzułmańskiej przez

⁴⁴ Por. www.muzulmanie.com [dostęp: 15.02.2013].

⁴⁵ Zob. Rozporządzenie Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11.03.1999 r. w sprawie zwolnienia od pracy lub nauki osób należących do kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy, Dz.U. Nr 26, poz. 235 z późn. zm.

⁴⁶ Zob. A. Mezglewski i in., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 230-231.

⁴⁷ Zob. K. Warmińska, *Tatarzy polscy*, dz. cyt., s. 123.

Tatarów polskich jest ustawianie przez nich choinki na Boże Narodzenie, bal sylwestrowy (w sytuacji, gdy muzułmanie posługują się zupełnie innym kalendarzem), rozbijanie wielkanocnych jajek czy odwiedzi-ny zmarłych w dniu Wszystkich Świętych. Tym nie mniej Tatarzy polscy nie zapalają światła na grobach, lecz składają kwiaty i zasadniczo nie przyklękają. Celebracja świąt katolickich i prawosławnych przez Tatarów polskich stanowi wyraz uszanowania dnia świątecznego bez względu na konfesję i daje możliwość spotkań towarzyskich z rodziną i sąsiadami⁴⁸.

Interesujące z punktu widzenia tradycji religii muzułmańskiej są postawy polskich Tatarów. Muzułmanie arabskiego pochodzenia zarzucają im np. niezakrywanie kobiecych twarzy i w ogólności inny sposób traktowania kobiet. Poważnym zarzutem ze strony Arabów wobec polskich Tatarów jest także wykorzystywanie przez nich nazwy bajramów, a nie ich arabskich odpowiedników. W odpowiedzi pojawiają się opinie wskazujące na hołdowanie zasadom islamu tatarskiego (tureckiego) – a nie arabskiego⁴⁹.

Generalnie trzeba przy tym zauważyć, że na praktykowanie religijne Tatarów polskich ma także wpływ istnienie wewnętrznych podziałów w świecie islamu. Z jednej strony występuje ortodoksyjna część wyznawców skupiona wokół „Świata Islamu” i Muzułmańskiego Związku Religijnego, a z drugiej – przedstawiciele koncepcji zachowania „swojskości” (tj. polskości) tradycji religii tatarskiej w Polsce. Stąd też dla przeciwwagi wobec Muzułmańskiego Związku Religijnego utworzono Związek Tatarów Polskich. Jednak traktowanie Tatarów polskich jedynie w kategoriach ich „tatarskości” lub „muzułmańskości” pozbawić ich może cechy tożsamości budowanej nie bez trudu od stuleci na ziemiach polskich. Nie bez znaczenia jest jednak to, że kultywowanie tradycji religijnych, m.in. przez obchodzenie świąt muzułmańskich, zapewnia Tatarom polskim udział we wspólnotowym (integracyjnym) mimo wszystko charakterze religii islamskiej⁵⁰.

Zakończenie

Praktykowanie religijne Tatarów polskich charakteryzuje przede wszystkim poszanowanie dla ogólnej tradycji islamskiej i zwyczajów tatarskich. Widać to zwłaszcza podczas obchodzenia muzułmańskich świąt religijnych, szczególnie święta ofiary. Kurban Bajram

⁴⁸ Zob. Z. Wierzbicki, *Konflikt w tonie...*, dz. cyt., s. 22.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Zob. K. Warmińska, *Tatarzy polscy*, dz. cyt., s. 124.

zaliczane jest do najważniejszych w całym kalendarzu islamskim ze względu na czas jego przeżywania (na 70 dni po zakończeniu ramadanu i pielgrzymki do Mekki). Czynności związane ze składaniem ofiary Allahowi podczas kurban są charakterystyczną formą sprawowania kultu religijnego. Wymagają one od wyznawców islamu odpowiedniego przygotowania się do tego święta. Chodzi tu przede wszystkim o czystość ze strony osoby składającej kurban, rzeźnika i samego ofiarnego zwierzęcia. Nawet zwierzę przeznaczone na ofiarę nie może być przypadkowe, ale wyjątkowe, gdyż składane jest samemu Bogu. Poza tym symbolizuje też ofiarę Abrahama. Rytualne zabicie zwierzęcia sformalizowane zostało od początku do końca. Jednak sposób rytualnego zachowania oceniany jest różnie. Jedni uważają, że jedynie kulturową uświęconą od wieków tradycję religijną przodków, podczas gdy dla innych jest to nic innego jak przejaw barbarzyńskiego traktowania bezbronnych zwierząt. Trzeba jednak pamiętać, że tradycyjne podejście do zabijanych dla celów religijnych zwierząt jest również typowe dla środowiska zasymilowanej społeczności Tatarów polskich. Kurban Bajram jest bowiem dla niej sposobnością do sprawowania obrzędów religijnych właściwych dla wszystkich muzułmanów bez względu na miejsce ich pobytu. Miejsce, sposób zabicia, gatunek składanego w ofierze zwierzęcia, podział mięsa, modlitwy i spotkania bajramowe powtarzane co roku o tej samej w zasadzie porze niewątpliwie integrują polskich muzułmanów ze współwyznawcami w świecie. Większe święta religijne, a do takich bez wątplenia należy zaliczyć Kurban Bajram, są okazją do manifestowania odrębności przekonań religijnych tatarskiej wspólnoty w Polsce. Obchody bajramowe kurbanu np. na Białostocczyźnie ze względu na głównie lokalny charakter święta i stosunkowo niewielką liczbę uczestników transmitowane są jedynie przez lokalne środki masowego przekazu⁵¹. Nie służy to oczywiście powszechnemu zrozumieniu sedna wyznawania islamu przez polskich Tatarów. Nie uwzględnia się także specyficznej odmienności kulturowej, historii i bezdyskusyjnych zasług tej społeczności w budowaniu właściwych relacji religijnych w tolerancyjnym państwie wielowyznaniowym, jakim przez wieki była Rzeczpospolita Obojga Narodów⁵².

⁵¹ Przykładem propagowania kultury i religii tatarskiej w wymiarze szerszym niż lokalny może być emisja dokumentalnego filmu w reżyserii Tamary Soloniewicz *Tatarzy w Polsce*, wyprodukowanego w 2000 r. dla TVP 2 w ramach cyklu *Ginące cywilizacje*.

⁵² Namacalnym przykładem zasług tatarskich dla Rzeczypospolitej, nie tylko w wymiarze religijnym, był kazus Samuela Krzeczковского ratującego życie króla Jana III Sobieskiego w bitwie pod Parkanami. Zob. S. Chazbijewicz,

Ważne jest także to, że polscy Tatarzy zachowali przy tym tożsamość etniczną, narodową i religijną, mimo zmieniających się uwarunkowań geopolitycznych. Zwłaszcza w przypadku obchodzenia świąt religijnych widoczny jest tu nie tylko aspekt indywidualnego praktykowania, ale także czynnik integrujący wspólnotę mniejszościową. Modlitwy w meczecie, odwiedziny cmentarza, składanie świątecznych życzeń, obdarowywanie się sadogą i przyjęcia rodzinne wpisują się przecież w klimat obchodów każdego kurbanu. Wspólnotowy posiłek dotyczy nie tylko potraw sporządzonych z zabitego rytualnie zwierzęcia, ale dodatkowo obejmuje też ryby, drób, cielęcinę, ciasta, słodycze i owoce. Warto także odwołać się do przedwojennego świętowania kurbanu na wielkich balach, zwłaszcza że współcześnie coraz częściej komercja wkrada się również do świata zachowań rytualnych. Uczestnikom bajramowych uroczystości nie przeszkadza już nawet obecność foliowych woreczków do pakowania rytualnie przygotowanego mięsa, białych (sklepowych) fartuchów rzeźników i plastikowych butelek pomocnych imamowi przy skrapianiu zwierząt na kurban. Tym nie mniej nawet tak obchodzone święta pozostają przecież bajramami⁵³.

~ . ~

JERZY NIKOŁAJEW

**Praktyki religijne Tatarów polskich
na przykładzie obchodzenia święta Kurban Bajram**

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest praktykom religijnym Tatarów polskich na przykładzie obchodzonego święta Kurban Bajram – najważniejszego wśród świąt muzułmańskich. Najpierw autor przypomina historię Tatarów polskich, ich wysiłki asymilacyjne do społeczności polskiej. Na szczególną uwagę zasługuje tu fakt zgodnej egzystencji Tatarów z Polakami i Litwinami. Następnie autor analizuje obrzęd przygotowania ofiarnego zwierzęcia i jego rytualnego uboju, rytualne powinności składających ofiarę – imama i rzeźnika, jak również modyfikacje tych zachowań religijnych w kontekście polskim. Ważnym akcentem jest tu naświetlenie społecznego odbioru rytualnych zabójstw zwierząt. Artykuł kończy się uwagami o integracyjnym charakterze

Ideologie muzułmanów – Tatarów polskich 1918-1939, „Rocznik Tatarów Polskich”, 1993, s. 9.

⁵³ Por. www.mzr.pl/kurbann.php?id_kur=3 [dostęp: 15.02.2013].

święta Kurban Bajram pozwalającym na zachowanie, przez stulecia, tatarskiej tożsamości religijnej i kulturalnej w Polsce.

Słowa kluczowe: Tatarzy polscy, muzułmanie, święta muzułmańskie, Kurban Bajram.

JERZY NIKOŁAJEW

**Religious Practices of the Polish Tatars
on the Example of the Celebrations of the Kurban Bajram**

Abstract

The present article describes the Tatars' religious practices on the example of the celebrations concerning the Kurban Bajram feast – the most important among the Muslim celebrations. Firstly, the author remembers the history of the Polish Tatars, their struggle to assimilate among Polish society. Special attention should be paid here to the harmonious co-existence of the Tatars with the Poles and Lithuanians. Then the author analyses the ceremony of preparing the sacrificial animal and its ritual slaughter, the ritual obligations of those sacrificing – the imam and the ritual slaughterer; as well as the modifications of those religious behaviours in the Polish context. The description of the social reception of ritual slaughters is emphasised here. The article ends with remarks upon the integrating character of the Kurban Bajram feast that allows the preservation, through centuries, the Tatar religious and cultural identity in Poland.

Key words: Polish Tatars, the Muslims, Muslim celebrations, Kurban Bajram.